

Σχολική εκπαίδευση και κοινωνική ενσωμάτωση των μουσουλμάνων της Ρόδου

ΣΤΕΛΙΟΣ ΧΙΩΤΑΚΗΣ

ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ αυτή παρατίθενται ορισμένα από τα αποτελέσματα ποσοτικών ερευνών που έγιναν στα σχολεία και ορισμένες ποιοτικές αναλύσεις που έγιναν από δώδεκα συνεντεύξεις, από τις οποίες οι επτά ήσαν με μουσουλμάνους της Ρόδου. Τα προσωρινά αποτελέσματα στα οποία καταλήξαμε είναι ενδεικτικά μιας πολυσύνθετης και αντιφατικής πραγματικότητας, που για πολλούς αποτελεί ακόμη ένα αδιαπέραστο ταμπού. Τα πορίσματα, που αναφέρουμε εδώ, μάλλον διατυπώνουν υποθέσεις και εξειδικευμένα ερωτήματα παρά δίνουν απαντήσεις. Με την ιδιότητα τους αυτή αποτελούν μόνο αφετηρία για περαιτέρω έρευνα.

1. Αδιαφάνειες και ερωτήματα

Οι μουσουλμάνοι της Ρόδου είναι Έλληνες πολίτες και κυμαίνονται σήμερα γύρω στους 2.000 έως 2.300. Ζουν στην πόλη και τα περίχωρα της Ρόδου. Οι περισσότεροι, ιδίως οι πιο ηλικιωμένοι, έχουν ως μητρική γλώσσα την τουρκική, ωστόσο μπορούμε να τους χαρακτηρίσουμε ως δίγλωσσους. Στον ιδιωτικό και οικογενειακό χώρο φαίνεται να κυριαρχεί περισσότερο η μητρική γλώσσα, ενώ στις δημόσιες και επαγγελματικές σχέσεις η ελληνική. Στους μουσουλμάνους της Ρόδου περιλαμβάνονται και όσοι κατέφυγαν στη Ρόδο μετά την απελευθέρωση της Κρήτης και έμειναν στη γνωστή περιοχή που έκτοτε φέρει και το ονομά τους (τα Κρητικά). Είναι ενδεικτικό ότι οι Κρητικοί μουσουλμάνοι (Τουρκοκρητικοί) δεν είχαν ως μητρική γλώσσα την τουρκική αλλά την ελληνική (κρητικό ιδίωμα) και ο τρόπος που μιλούν σήμερα την τουρκική γλώσσα δεν θεωρείται επαρκής.

Στη Ρόδο, σε αντίθεση με τη Θράκη, οι μουσουλμάνοι δεν ορίζονται νομικά και στα πλαίσια διεθνών συνθηκών ως μειονότητα, με ό,τι συνεπάγεται ο όρος αυτός. Με την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου από την ιταλική (1912-1943) και ακόλουθα τη γερμανική κατοχή (1943-1945) και με την επίσημη προσάρτησή της στην Ελλάδα (1947), «όλοι οι Ιταλοί υπήκοοι που κατοικούσαν την 10η Ιουνίου 1940 σε εκχωρούμενο από την Ιταλία έδαφος έπαιρναν αυτόματα την ιθαγένεια του διαδόχου κράτους»¹. Έτσι και οι μουσουλμάνοι Ιταλοί υπήκοοι της Ρόδου² πήραν αυτόματα την ελληνική

υπηκοότητα, χωρίς να χαρακτηρίζονται πουθενά ως μειονότητα στη νέα συνθήκη ειρήνης³, σύμφωνα και με το πνεύμα που επικρατούσε στο τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Το μεσοπολεμικό σύστημα προστασίας των μειονοτήτων υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών θεωρήθηκε αποτυχημένο και ο μετέπειτα Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, αναφερόταν στην προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τρόπο γενικό⁴. Έτσι, σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 19 της συνθήκης ειρήνης του 1946 προβλέπεται, μετά από αποδοχή σχετικής αμερικανικής πρότασης, «προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κατοίκων των εκχωρούμενων περιοχών ασχέτως φυλής, φύλου, γλώσσας και θρησκείας»⁵. Οι μετέπειτα προσπάθειες που έγιναν μέσω του Τούρκου Προξένου στη Ρόδο για να αναγνωριστεί το τμήμα αυτό του πληθυσμού ως «τουρκική κοινότητα» αποκρούστηκαν από ελληνικής πλευράς σταθερά και αποτελεσματικά⁶.

Κάθε προσπάθεια της Τουρκίας να χρησιμοποιηθούν οι μουσουλμάνοι της Ρόδου –παρόμοια με τις μουσουλμανικές μειονότητες της Θράκης– ως μέσον για «διαφορετικούς» σκοπούς⁷ προκαλεί αναπόφευκτα ανάλογες αμυντικές αντιδράσεις από ελληνικής πλευράς. Οι διαντιδράσεις αυτές μεταξύ των δύο γειτονικών χωρών τροφοδοτούν και αναπαράγουν, αναγκαστικά σχεδόν, ένα υπολανθάνον κλίμα αμοιβαίας καχυποψίας και έντασης στις ομάδες των χριστιανών και των μουσουλμάνων της Ρόδου που, ιδιαίτερα σε στιγμές κρίσης, δημιουργεί ανασφάλειες και δημιουργεί μια διαντίδραση που θυμίζει τον πίνακα του Eschner «Οι Ιππείς». Στον πίνακα αυτό, ανάλογα με το χρώμα στο οποίο επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας, το «άλλο» χρώμα το βλέπουμε απλώς σαν φόντο του «δικού» μας. Στην καθημερινότητα πάντως, η οποία κυριαρχείται περισσότερο από τα στερεότυπα που έχουμε για τους «άλλους», οι μουσουλμάνοι της Ρόδου ονομάζονται από τους χριστιανούς συμπολίτες τους κυρίως ως «Τούρκοι», όνομα που για τους ίδιους έχει ένα διαφορετικό συμβολισμό.

Η εκατέρωθεν δυσπιστία και τα ανάλογα στερεότυπα που ανατροφοδοτούνται κυρίως από έξωθεν παράγοντες, παρουσιάζεται, περισσότερο ή λιγότερο, και στις συνεντεύξεις

που έχουμε κάνει. Έτσι, τουλάχιστον ένα τμήμα του πληθυσμού που εμείς ορίζουμε ως μουσουλμάνους της Ρόδου, αυτοπροσδιορίζεται ως τουρκική μειονότητα, παρά την επιτυχημένη οικονομική και κοινωνική του ένταξη στη ροδιακή κοινωνία. Δεν είμαστε πάντως σε θέση να προσδιορίσουμε την έκταση του τμήματος αυτού, μερικά από τα χαρακτηριστικά του όμως φαίνεται να είναι: μεγαλύτερη ηλικία, γυμνασιακές-λυκειακές και ενδεχόμενα άλλες σπουδές στην Τουρκία. Οι άνθρωποι αυτοί αντιμετωπίζουν με δυσπιστία και καχυποψία κάθε προσπάθεια του ελληνικού εθνικού κράτους για την ακόμη πιο αποτελεσματική ένταξη των μουσουλμάνων της Ρόδου σ' αυτό. Οι προσπάθειες αυτές που κατά το παρελθόν είχαν γίνει στα πλαίσια μιας ακόμη πιο έντονης, αμοιβαίας καχυποψίας, ερμηνεύονται από το τμήμα αυτό του πληθυσμού σαν να αποβλέπουν στην πλήρη ομοιογενοποίηση και την τελική αφομοίωση⁸. Η στάση αυτή ανατροφοδοτείται ακόμη περισσότερο όταν, στα πλαίσια μιας διαντίδρασης προς τις κατά καιρούς απειλές από τη γειτονική χώρα, κυριαρχούν φωνές μισαλλοδοξίας και πρακτικές περιχαράκωσης έναντι του διαφορετικού «άλλου» από ορισμένα ΜΜΕ ή από ανεπίσημους και αναρμόδιους φορείς (π.χ. οργανωμένα μέλη εθνικιστικών οργανώσεων που σε στιγμές όξυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων παρεισφύουν σε ειρηνικές διαδηλώσεις εκτρέποντάς τες σε διαμαρτυρία και βανδαλισμούς κατά των μουσουλμάνων της Ρόδου). Αν τώρα, παράλληλα με υποκειμενικούς και φαντασιακούς⁹ ορισμούς, προσεγγίσουμε τους μουσουλμάνους της Ρόδου με βάση πιο αντικειμενικούς δείκτες και κυρίως από τη σχέση τους με τα κυρίαρχα κοινωνικά-οικονομικά και αστικά πρότυπα, τότε είναι δυνατόν, τουλάχιστον όσον αφορά τα οικονομικά πρότυπα και τον τρόπο ζωής, να μην διαφέρουν σημαντικά από αντίστοιχες μεσοαστικές ομάδες του πληθυσμού. Ας δούμε ειδικότερα τη διάσταση αυτή.

Η πλειοψηφία των μουσουλμάνων της Ρόδου απασχολείται στη γεωργία και την κτηνοτροφία, αφού διαθέτει μάλιστα και αρκετά στρέμματα γης. Όσοι δεν ασχολούνται με τη γεωργία εργάζονται κυρίως σε τεχνικά επαγγέλματα, ιδιαίτερα σε συνεργεία αυτοκινήτων, σε καφετέριες και άλλες υπηρεσίες. Ένας όχι ευκαταφρόνητος αριθμός ασχολείται με την πώληση τουριστικών ειδών, σε καταστήματα ενδύσεως, τροφίμων, σε χρυσοχοεία και παρεμφερή. Κανείς δεν εργάζεται στις δημόσιες ή τις δημοτικές υπηρεσίες, ούτε ασκεί σταθερά ελεύθερο επιστημονικό επάγγελμα, ακόμη και όταν έχει το σχετικό πτυχίο, π.χ. του μηχανικού ή του δικηγόρου. Αναφέρθηκε από συνομιλητή μας μόνο μια περίπτωση πτυχιούχου που κατέχει διευθυντική θέση σε ξενοδοχείο. Σε σύγκριση με παλαιότερες εποχές, υπάρχουν σήμερα αρκετοί μουσουλμάνοι της Ρόδου που έχουν σπουδάσει σε ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα (σε τουριστικές σχολές, σε ΤΕΙ αλλά και σε πανεπιστήμια). Παλαιότερα, για τους λίγους που είχαν εκπαιδευτικές φιλοδοξίες, οι σπουδές στην Τουρκία απο-

τελούσαν σχεδόν μονόδρομο. Όσοι σπουδάζουν, εργάζονται συνήθως στο εμπόριο ή/και ανοίγουν δικές τους επιχειρήσεις. Παρά τις ιδιορρυθμίες αυτές, μπορούμε να πούμε ότι οι μουσουλμάνοι συμμετέχουν ενεργά και με επιτυχία σε σημαντικούς τομείς της οικονομικής ζωής της Ρόδου.

Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν περιορισμοί, από την πλευρά της πολιτείας¹⁰ για την αγορά ή την πώληση περιουσιακών στοιχείων, καταστημάτων βλέπουμε να αντανακλάται θετικά στις επενδύσεις που γίνονται από τους μουσουλμάνους σε σπίτια και επιχειρήσεις. Υπάρχουν π.χ. δύο σημαντικές βιοτεχνίες μουσουλμάνων. Απ' αυτές η μία απασχολεί 14 άτομα, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία¹¹, από τα οποία τα 8 δεν είναι μουσουλμάνοι. Η άλλη επιχείρηση, σύμφωνα με την ίδια πηγή στοιχείων, το 1996 απασχολούσε 70 εργαζομένους, από τους οποίους μόνον οι πέντε ήταν μουσουλμάνοι. Παρά τις σημαντικές επενδύσεις που γίνονται και σε άλλους τομείς δραστηριότητας, πολλοί χριστιανοί πιστεύουν και αναπαράγουν τη φήμη ότι οι μουσουλμάνοι συμπολίτες τους επενδύουν πολλά από τα χρήματά τους στην Τουρκία. Το τελευταίο, αν δεν προέρχεται από προκατάληψη ή αθέμιτο ανταγωνισμό, αλλά συμβαίνει πράγματι μέχρι ένα βαθμό, μπορεί να θεωρηθεί ότι αντανακλά μάλλον την ανασφάλεια από την κατά καιρούς όξυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και τα παράγωγά της.

Συμπληρωματικά, η ενσωμάτωση των μουσουλμάνων σύμφωνα με τα οικονομικά-επαγγελματικά πρότυπα πιστοποιείται και από τους αστικούς δείκτες γεννητικότητας –γύρω στα δύο μέχρι και τρία παιδιά σε κάθε οικογένεια– όπως σε άλλα μεσοαστικά τμήματα του πληθυσμού. Τέλος ως αποτέλεσμα της επιτυχούς ενσωμάτωσης πρέπει να θεωρήσουμε την ύπαρξη μεικτών γάμων μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών. Ο αριθμός τους κυμαίνεται σύμφωνα με τους συνομιλητές μας γύρω στους 10, σύμφωνα όμως με πληροφορίες από το ληξιαρχείο του δήμου Ρόδου είναι περισσότεροι και φθάνουν περίπου τους 15. Από όσα προηγήθηκαν τεκμηριώνεται η θέση ότι οι μουσουλμάνοι της Ρόδου, στα πλαίσια του ισχύοντος καταμερισμού εργασίας και σύμφωνα με τα αστικά πρότυπα, δεν διαφέρουν σημαντικά από άλλες μεσοαστικές ομάδες της ροδιακής κοινωνίας. Οι ιδιομορφίες που παρουσιάζουν δεν μπορούν να θεωρηθούν υποχρεωτικά και εκ των προτέρων ως αρνητικές ή θετικές.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται μερικά από τα αποτελέσματα μιας ευρύτερης έρευνας για τις στάσεις και τις αντιλήψεις μουσουλμάνων μαθητών στα δημοτικά σχολεία του δήμου Ρόδου.

2. Ενδεικτικά αποτελέσματα έρευνας στα δημοτικά σχολεία του δήμου Ρόδου

Μέχρι το 1974 όλα τα μουσουλμανόπαιδα φοιτούσαν στο 13ο δημοτικό σχολείο της παλιάς πόλης του δήμου Ρόδου. Στο σχολείο αυτό, κανονικά και σύμφωνα με τις αρχικές προθέσεις, μπορούσαν να φοιτούν συγχρόνως και τα άλλα παιδιά που έμεναν στην περιοχή αυτή. Στην πραγματικότητα όμως

οι μη μουσουλμάνοι γονείς απέφευγαν, κατά το δυνατόν, να στέλνουν εκεί τα παιδιά τους, αφού είχε καθιερωθεί στη συνείδηση των πολιτών ως το «τούρκικο» σχολείο του νησιού και ήταν συνδεδεμένο στην καθημερινότητα με την ετικέτα του «τούρκικου». Σε σχέση με το χαρακτηρισμό αυτό επικρατούσε η άποψη ότι η πρόοδος στο 13ο σχολείο δεν είναι ικανοποιητική - προφανώς από τις δυσκολίες των μουσουλμανόπαιδων να προσαρμοστούν στην ελληνική γλώσσα που δεν ήταν η μητρική τους¹². Μετά το 1974 και τα γεγονότα στην Κύπρο, τα μουσουλμανόπαιδα άρχισαν να φοιτούν υποχρεωτικά σε όλα τα δημοτικά σχολεία της πόλης, ανάλογα με την περιοχή στην οποία κατοικούσαν.



Η έρευνα από την οποία θα παρουσιάσουμε ορισμένα αποτελέσματα έγινε το έτος 1994-95 στο δείγμα των 657 μαθητών της ΣΤ' τάξης των δημοτικών σχολείων της πόλης της Ρόδου, στο οποίο περιλαμβάνονταν και 21 μουσουλμανόπαιδα. Μόνο στο μονοθέσιο σχολείο της περιοχής Κρητικών συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα του ερωτηματολογίου και οι μαθητές της Ε' τάξης.

Κατ' αρχήν πρέπει να πούμε ότι τα αποτελέσματα της έρευνας αποτελούν μάλλον αφετηρία για ειδικότερες προσεγγίσεις, γι' αυτό και θα πρέπει να συμπληρωθούν ή να διασταυρωθούν με τα αποτελέσματα άλλων ερευνών - ποσοτικών και ποιοτικών. Φαίνεται πάντως ότι επιβεβαιώνουν την αρκετά αποτελεσματική ενσωμάτωση των μουσουλμάνων. Έτσι ενδεικτικά ως προς τις φιλοδοξίες τους για το μέλλον, φαίνεται ότι τα 12 από τα 21 μουσουλμανόπαιδα θέλουν να σπουδάσουν (57% σε σχέση με το 68% του συνολικού δείγματος). Βέβαια, σύμφωνα με στοιχεία από άλλες ευρύτερες έρευνες, που γίνονται στα Παιδαγωγικά Τμήματα¹³ σχετικά με τις φιλοδοξίες των μαθητών στο γυμνάσιο και το λύκειο, τα μουσουλμανόπαιδα, όσο προχωρούν στο γυμνάσιο, προσανατολίζονται πολύ περισσότερο προς την εγκατάλειψη του σχο-

λείου, αφού το τελευταίο δεν αποτελεί δρόμο για δημοσιούπαλληλική καριέρα. Πάντως, εξ αιτίας και των καλύτερων επαγγελματικών ευκαιριών που υπάρχουν στη Ρόδο σε σύγκριση με άλλες περιφέρειες, πολλά μουσουλμανόπαιδα, όπως και παιδιά χριστιανών, επιχειρώντας ένα «ρεαλιστικό συμβιβασμό», εγκαταλείπουν νωρίτερα τον κόσμο του σχολείου για να εισέλθουν στον κόσμο της εργασίας. Βέβαια αν συγκρίνουμε διαχρονικά την εκπαιδευτική συμπεριφορά των μουσουλμανόπαιδων, τότε είναι καταφανές ότι τα τελευταία χρόνια τα παιδιά αυτά συνεχίζουν, πολύ πιο συχνά από πριν, τις σπουδές τους, κατ' εξοχήν σε ελληνικά σχολεία και όχι τόσο σε σχολεία της Τουρκίας, όπως παλαιότερα. Είναι ενδεικτικό π.χ. ότι η έρευνά μας για τις εκπαιδευτικές φιλο-

δοξίες των μαθητών, εντόπισε 15 μουσουλμανόπαιδα στη Β' λυκείου από τα οποία τα 12 (80%) δηλώνουν ότι θέλουν να σπουδάσουν στο πανεπιστήμιο.

Από την έρευνα που κάναμε στα δημοτικά σχολεία του δήμου Ρόδου, τα μουσουλμανόπαιδα φαίνεται να κάνουν παρέα με παιδιά της τάξης ή της γειτονιάς τους, ανεξάρτητα από το αν αυτά είναι μουσουλμάνοι ή όχι. Συμπληρωματικά και σε παρεμφερή ερώτηση, η θρησκεία δεν αποτελεί κριτήριο για την επιλογή των φίλων κανενός μουσουλμανόπαιδου. Ενώ στις αρχικές μας υποθέσεις, φαίνεται από την ποσοτική έρευνα που έγινε στα σχολεία, όπως επίσης και από τις συνεντεύξεις μας, ότι η τουρκική-μητρική γλώσσα των μουσουλμάνων δεν κυριαρχεί πάντοτε στην επικοινωνία των μελών της οικογένειας. Ενώ όμως στις εκτός σχολείων συνεντεύξεις διαφαίνεται η άποψη ότι η τουρκική γλώσσα κυριαρχεί στην οικογένεια, από τις απαντήσεις των μουσουλμανόπαιδων απορρέει ότι μόνο το 41% χρησιμοποιεί στο σπίτι του περισσότερο την τουρκική γλώσσα, ενώ το 53% χρησιμοποιεί περισσότερο την ελληνική! Εδώ θα πρέπει να είμαστε ίσως επιφυλακτικοί... Είναι πιθανόν να υπάρχουν κάποια κίνητρα για μια φαινομενική προσαρμογή, σύμφωνα

με τις υποτιθέμενες προσδοκίες που έχουν οι αρχές του σχολείου και οι ερευνητές έναντι των παιδιών αυτών. Οι επιφυλάξεις μας αιτιολογούνται μέχρι ένα σημείο και από την απάντηση σε παρεμφερή ερώτηση, σύμφωνα με την οποία μόνο το 60% (έναντι 40% «όχι») των μουσουλμανόπαιδων θα επιθυμούσε να διδάσκεται στο σχολείο και τη μητρική του γλώσσα. Βέβαια οι απαντήσεις αυτές θα πρέπει να σταθμιστούν σύμφωνα και με πορίσματα άλλων ερωτήσεων: π.χ. 16 μουσουλμανόπαιδα (76%) δηλώνουν ότι στο σπίτι τους βλέπουν και τουρκικά κανάλια, έναντι 18 (86%) που βλέπουν ροδίτικα (ελληνικά) κανάλια και 19 παιδιών (90%) που βλέπουν ελληνικά αθηναϊκά κανάλια.

Και από τις άλλες έρευνες που αναφέραμε φαίνεται ότι ιδιαίτερα η νέα γενιά των μουσουλμανόπαιδων έχει αρκετά παρόμοια πρότυπα με τα παιδιά άλλων παρεμφερών κοινωνικών ομάδων της ροδιακής κοινωνίας. Η διαρροή και η εγκατάλειψη του γυμνασίου γίνεται π.χ. και για τα μουσουλμανόπαιδα περισσότερο από τα αγόρια (56,5%) παρά από τα κορίτσια (43,5%). Παρόμοιες απαντήσεις έχουμε και από τα παιδιά που δεν έχουν μουσουλμάνους γονείς (αγόρια 59,7%, κορίτσια 40,3%). Ακόμη, στα 15 μουσουλμανόπαιδα της Β' λυκείου, που αναφέραμε παραπάνω, τα 9 ήσαν αγόρια (60%) και τα 6 κορίτσια (40%). Αυτές οι στάσεις έρχονται να επιβεβαιώσουν προσωπικές αξιολογήσεις συνομιλητών μας, σύμφωνα με τις οποίες, ιδιαίτερα η νεολαία ταυτίζεται πολύ περισσότερο με τα πρότυπα ζωής που ισχύουν στη ροδιακή κοινωνία παρά στην Τουρκία.

Μια σαφής διαφορά των εκτός σχολείων συνομιλητών μας από τις απαντήσεις των μαθητών αφορά τη διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας και λιγότερο του μαθήματος του θρησκευάτος στο δημοτικό σχολείο: καθολικό αίτημα σε όλες τις συνεντεύξεις ήταν ότι πρέπει να διδάσκονται τα μουσουλμανόπαιδα και τη μητρική τους γλώσσα στο δημοτικό σχολείο, έστω και αν περιορίζεται η εκμάθηση αυτή στην ανάγνωση και τη γραφή. Αξίζει ίσως να μείνουμε περισσότερο στο σημείο αυτό.

Η διασπορά των μουσουλμανόπαιδων στα σχολεία της Ρόδου εξηγεί μόνο κατά ένα μέρος το γεγονός ότι με την ένταξή τους σ' αυτά δεν διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα και τη θρησκεία τους. Μπορούμε να δεχθούμε αρχικά ότι στις ελλείψεις συνθήκες του ελληνικού σχολείου είναι πρακτικά δύσκολο να κάνει μάθημα ο δάσκαλος σε λίγα παιδιά που ανήκουν σε διαφορετικές τάξεις και διαφορετικά σχολεία. Όμως είναι δύσκολο να δεχτούμε ότι η μέχρι τώρα κατάσταση που διαμορφώθηκε οφείλεται μόνο στις πρακτικές δυσχέρειες. Σε παλαιότερες εποχές, κυριαρχούσε το πρότυπο της πλήρους και αναγκαστικής αφομοίωσης των διαφορετικών ομάδων στο κυρίαρχο κράτος. Γι' αυτό και δεν διδάσκονταν στο σχολείο η μητρική γλώσσα της μειονότητας. Τα επιχειρήματα ήταν ποσοτικά ή/και είχαν σχέση με τη νομιμόφρονα συμπεριφορά: όποιος επέμενε να είναι δίγλωσσος

σος χαρακτηριζόταν περίπου ως «εχθρός του εθνικού κράτους». Στην μεταπολεμική περίοδο, άλλαξαν πολλά από τα παλαιότερα δεδομένα. Έτσι στις επιστημονικές συζητήσεις για τη χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής κατά τα τελευταία χρόνια, αποκαλύπτονται πολλές αρνητικές επιπτώσεις του μονογλωσσικού προσανατολισμού του σχολείου¹⁴. Με αφετηρία τα προβλήματα των μειονοτήτων και σύμφωνα με τους στόχους της ευρωπαϊκής ενοποίησης, εκφράζονται όλο και πιο ισχυρά τα επιχειρήματα για μια άλλη μεταχείριση των περιπτώσεων που διακρίνονται από διγλωσσία ή και πολυγλωσσία. Διεθνείς έρευνες στο θέμα των μειονοτήτων επιβεβαιώνουν το θετικό συσχετισμό που υπάρχει μεταξύ εκπαίδευσης στη μητρική γλώσσα από τη μία, και εκμάθησης της δεύτερης γλώσσας, όπως και της γενικότερης σχολικής επιτυχίας από την άλλη. Τα αποτελέσματα αυτά ανατρέπουν την παλαιότερη αντίληψη ότι η διγλωσσία, τουτέστι η συστηματική εκμάθηση και της μητρικής γλώσσας ορισμένων ομάδων στο σχολείο, είναι χωρίς σημασία ή και ακόμη αποτελεί ένα επιπλέον βάρος για το μαθητή. Η άποψη αυτή αναγνωρίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τους ειδικούς και κυριαρχεί στη σχετική εκπαιδευτική συζήτηση. Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι στην πράξη έχουν πλήρως ανατραπεί τα παλαιότερα κυρίαρχα πρότυπα του μονογλωσσικού σχολείου. Το γεγονός αυτό, υποθέτω, εξηγεί αρκετά τη μέχρι σήμερα παραμέληση από το ελληνικό σχολείο του μαθήματος της μητρικής γλώσσας, αλλά και της θρησκείας, των μουσουλμανοπαίδων της Ρόδου. Είναι πιθανόν η διοίκηση του Υπουργείου Παιδείας να μην κατάφερε ακόμη να εφαρμόσει ευέλικτα και αποτελεσματικά την εκπεφρασμένη θέληση της πολιτικής ηγεσίας για πιο σύγχρονη και παιδαγωγική-κοινωνική αντιμετώπιση των ατομικών και συλλογικών ιδιαιτεροτήτων των διαφόρων κοινωνικών ομάδων στο σχολείο όπου θα μπορούσε και να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικότερα η υπάρχουσα δυσπιστία από την πλευρά των μουσουλμάνων και να προχωρήσει η οικονομική και κοινωνική τους ενσωμάτωση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λένα Διβάνη και Φωτεινή Κωνσταντοπούλου, *Δωδεκάνησος: Η μακρά πορεία προς την ενσωμάτωση (Διπλωματικά έγγραφα από το Ιστορικό Αρχείο του υπουργείου Εξωτερικών)*, Υπουργείο Εξωτερικών και Τομέας Διεθνών Σπουδών Νομικού Τμήματος Πανεπιστημίου Αθηνών, εκδ. Καστανιώτη 1996, σ. 34.
2. Μέχρι σήμερα δεν υπάρχει πρόσβαση σε επίσημα στοιχεία, ωστόσο ο αριθμός τους υπολογίζεται γύρω στους 2.600. Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν και περίπου 200 που είχαν τουρκική υπηκοότητα, την οποία και διατήρησαν. Ο αριθμός των τελευταίων κυμαίνεται σήμερα γύρω στους 80-100.
3. Ο νόμος περί προσαρτήσεως της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ της 9.1.1948, με αναδρομική ισχύ από 28.10.1947. Βλέπε Λ. Διβάνη και Φ. Κωνσταντοπούλου, *ό.π.*, σ. 36, 43, 113.
4. Βλέπε Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της κοινωνίας των Εθνών*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1995.
5. Λ. Διβάνη και Φ. Κωνσταντοπούλου, *ό.π.*, σ. 34.

6. Λ. Διβάνη και Φ. Κωνσταντοπούλου, *ό.π.*, σ. 36.
7. Βλέπε Στ. Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη - Ιδεολογία και Ρητορεία*, εκδ. Θεμέλιο - Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, σ. 377-400.
8. Στέλιος Χιωτάκης, «Ποιον συμφέρει η εμμονή στην ένταση με την Τουρκία;» *Ελευθεροτυπία*, 6 Μαΐου 1997.
9. Βλέπε το κλασικό έργο του Μπένεντικτ Άντερσον, *Φαντασιακές Κοινότητες-Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του Εθνικισμού*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1997.
10. Συγκριτικά βλέπε, Stephanos Stavros, "The Legal Status of Minorities in Greece today: The Adequacy of their Protection in the Light of Current Human Rights Perceptions", στο *Journal of Modern Greek Studies*, τχ. 13, 1995, σ. 1-32.

11. Τα στοιχεία από την Επιθεώρηση Εργατικού Δυναμικού Νομού Δωδεκανήσου του έτους 1996.
12. Βλέπε συγκριτικά, Ελένη Κανακίδου, *Η εκπαίδευση στη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994.
13. Βλέπε έρευνες Στέλιος Χιωτάκης και Χρυσή Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη: α) *Φιλοδοξίες μαθητών* και β) *Διαρροή μαθητών από την υποχρεωτική εκπαίδευση*. Ορισμένα στοιχεία από τις έρευνες αυτές παρουσιάστηκαν από τους δύο ως άνω ερευνητές σε διαφορετικές εισηγήσεις σε συνέδριο.
14. Βλέπε Florian Coulmas, *Sprache und Staat: Studien zur Sprachplanung und Sprachpolitik*, Walter de Gruyter, Berlin- New York, 1985. J. Lynch, Celia Modgile and Sohan Modgil (Ed.), *Cultural Diversity and the Schools: The Falmer Press, London-Washington D.C.*, τόμοι 1-4, FI.

